

Тимч., ІСУЯ–Історичний словник українського язика / за ред. Є. Тимченка. – Х.; К., 1930–1932. – Т. 1; вип. 1–2. – 947 с.

УП – Українська поезія. Середина XVII ст. / уряд. В. І. Кречотень, М. М. Сулима. – К. : Наукова думка, 1992. – 680 с.

ФССРЛЯ – Фразеологический словарь современного русского литературного языка : справочное издание: в 2 т. / под ред. А. Н. Тихонова. – М. : Флинта: Наука, 2004. – Т. 1–2.

Денисюк В. В. Рецепция античности в украинском средневековом сознании.

Аннотация

В статье рассматривается специфика функционирования фразеологизмов античного происхождения в украинском поэтическом дискурсе середины XVII в. Сделан вывод о том, что главным фактором вхождения этих фразеологизмов в украинский язык является их семантика, которую авторы использовали для интеллектуализации и придания произведениям большей экспрессии.

Ключевые слова: поэтический дискурс, украинский язык XVII в., античная мифология, античность, фразеологизм, фразеологическая единица, семантика.

Denysiuk V. V. The reception of antiquity in Ukrainian medieval perception.

Summary

This article analyzes the specificity of phraseological units of antique origin functioning in the Ukrainian poetic discourse of mid-seventeenth century. It is concluded that phraseology units, the appearance of which in the Ukrainian poetic discourse is closely connected with the antique culture and sacral tradition, actively replenish Ukrainian phraseological corpus of those days, serving as an important means of intellectualization and expression the work. As verses certify, phraseological units of thematic groups «Antique mythical heroes» (лїта Пріамовы, лїта Несторовы), «Historical figures of antiquity» (Ксенофілово здоров'є, Поликратово щастье), «Antique mythical universe» (склены емпириїцкіе, поля елизіїцкіе) is less productive compared to the phraseological groups of «Antique gods». A connection with the events, characters, objects is found in the internal form of these stable units. By structure these are double-component noun-noun or noun-adjective / adjectival-noun constructions.

Keywords: poetic discourse, Ukrainian language of 17th c., antique mythology, antiquity, idiom, phraseological unit, semantics.

УДК 81'373.232.1: 001.4

Дзюба М. М.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри українознавства

Національного університету водного господарства та природокористування

E-mail: m.dzyuba@i.ua

ФЕНОМЕН ВІТЧИЗНЯНИХ ЕПОНІМІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджено терміни економіки, до складу яких увійшли вітчизняні епоніми – прізвища відомих українських економістів. З'ясовано, що такі спеціальні назви – предмет національної гордості, бо свідчать про пріоритет нашої країни у відкритті нових фактів, її роль у розвитку економічної науки. Вказано на факти спотворення національної ідентифікації українських епонімів в економічному науковому дискурсі.

Ключові слова: економічна термінологія, епонім, епонімічний термін, культура.

Рівень національної термінології – показник рівня інтелектуальної, мовної, правової, політичної культури не лише фахівців відповідних галузей, а й суспільства загалом. Економічна термінологія як система назв економічних явищ і понять є надзвичайно важливим складником словника сучасної літературної мови, що зумовлює пильну увагу лінгвістів до проблем її розбудови на власній мовній основі й наукового вивчення.

Метамова економіки, відбиваючи надскладну систему наукових знань, демонструє розмаїття семантичних і структурно-граматичних типів мовних знаків, окремий пласт із-поміж яких становлять терміни, утворені на основі власних назв (епонімів).

Особливості функціонування власних імен у спеціальних підмовах, стійка тенденція до збільшення кількості епонімічних термінів у наукових терміносистемах високорозвинених сучасних мов усе частіше стають об'єктом наукових студій, що зумовило появу у 80-х роках XX століття окремої мовознавчої дисципліни – *термінологічної ономастики* (англ. *LSP onomastic*, нім. *Fachsprachenonomastic*, рос. *терминологическая ономастика*).

Українські епонімічні терміни окремих галузей схарактеризовано у працях М. Дмитрук (ветеринарна термінологія), Л. Малевич (гідромеліоративна термінологія), Р. Микульчика, І. Процик (фізична термінологія), І. Томки (медична термінологія) та ін. Деякі аспекти економічних термінів відомі походження відображено у працях дослідників англійської (Ю. Калугіна, Є. Какзанова), російської (Л. Кім) та наукових термінологій інших мов, проте українські епонімічні терміни економіки об'єктом вивчення ще не були, що зумовлює **актуальність теми**.

Зважаючи на те, що складники епонімічних термінів – оніми – виступають носіями лінгвістичної, історичної, соціальної й культурної інформації, дослідження згаданих одиниць перспективне з погляду їхнього значення в історії науки й ширше – у національно-культурному контексті. З цього погляду особливо актуальним видається дослідження економічних термінів, до складу яких увійшли імена вітчизняних учених, адже такі спеціальні назви – предмет національної гордості, бо свідчать про інтелектуальний потенціал, пріоритет країни у відкритті нових фактів, її роль у розвитку відповідної галузі науки.

Німецька дослідниця Р. Глезер вважає, що саме власні назви, які використовують у науковій мові, знайомлять із культурою народу й інформують про внесок цього народу в міжнародний науково-технічний прогрес [8, с. 25].

Тривала бездержавність української нації зумовила те, що національна наука не могла повноцінно розвиватися, імена її представників були невинно присвоєні іншими країнами – незважаючи на це, спеціальна мова фіксує низку всесвітньо відомих українських власних назв – складників економічних термінів: *закон Подолинського, принцип Подолинського, теорема Туган-Барановського, закон Туган-Барановського, концепція ноосфери Вернадського, тотожність Слуцького, рівняння Слуцького* тощо.

Прізвища *Подолинський, Туган-Барановський, Слуцький*, які є компонентами епонімічних термінів, добре знайомі фахівцям і виступають своєрідним кодом, шифром, вказівкою на час, місце і умови наукових відкриттів: йдеться про здобутки українських економістів ХІХ і початку ХХ століття (умовно названих *київською економічною школою*), наукові праці яких загально визнані на світовій арені [3, с. 178]. Тобто історія виникнення згаданих термінів – це історія розвитку підмови економіки й одночасно частина історії української культури.

Фіксація цілого блоку інформації в епонімові, а згодом – і в похідному дериваті, на думку Л. Буянової, імпліцитно носить характер кодової компресії, уможливує через знак передати науково-конотативний фон часу наступному поколінню дослідників, реалізуючи принцип наступності, без якого неможливий прогрес у науці і розвитку наукової думки [1, с. 183].

Як відомо, назви багатьом поняттям добирають самі науковці, вивчаючи певне явище чи формулюючи закон; поняття виникає раніше, ніж звуковий комплекс. Коли науковець намагається дібрати назву для нового поняття, воно вже існує в нього у пам'яті. «Між звуковим комплексом і будь-яким предметом навколишнього світу спочатку ніякого зв'язку немає. Зв'язок установлює сама людина. Людина звичайно знаходить у предметі певну ознаку, наявний у її мові певний звуковий комплекс і перетворює цю ознаку на замісника предмета в цілому» [4, с. 77]. Часто цією ознакою є авторське право на той чи інший винахід, яке визнає наступник дослідника.

Власне ім'я, набуваючи нового змісту, зазнає семантичних змін, унаслідок яких зв'язок на рівні «дослідник – відкриття» послаблюється: хоча слово у складі наукової назви зберігає свою належність до онімного поля (пишеться з великої літери, що є вказівкою на зв'язок з особою, місцевістю тощо), при цьому наповнюється новим поняттєвим змістом.

Так, С. Подолинський, засновник української школи фізичної економії, створив оригінальне вчення, що перевершило попередні надбання економічної наукової думки. Заслуга С. Подолинського полягає в тому, що він заклав основи нового підходу до аналізу розвитку людства, пов'язавши його із збереженням і нагромадженням енергії.

С. Подолинський звернув увагу на невідповідність процесу фотосинтезу другому закону термодинаміки, а саме: сонячна енергія більшої ентропії перетворюється на енергію меншої ентропії. Ця невідповідність довгий час лишалась нез'ясованою. І лише наприкінці ХХ ст. бельгійський учений російського походження, лауреат Нобелівської премії (1977 р.) І. Пригожин сформулював теорему для

нерівноважних процесів як *четверте начало термодинаміки*, але цей самий науковий результат українець С. Подолинський отримав понад сто років тому. У 90-х рр. ХХ ст. відомий російський учений П. Кузнецов *четверте начало термодинаміки* запропонував назвати *законом Подолинського* [2, с. 9].

Навколо терміна *закон Подолинського* в економічному дискурсі виникла наукова дискусія, спричинена питанням культурної ідентифікації епоніма. Українська дослідниця, аналізуючи роботи російських учених, присвячених сталому розвитку, науковим основам проектування в системі «природа – суспільство – людина», проблемам синтезу природничих і гуманітарних наук, погоджується з думкою цих авторів, що теоретичною і методологічною базою сталої еволюції життя як космопланетарного процесу є ідеї С. Подолинського та В. Вернадського, і правомірно зауважує: «Дуже приємно і похвально, що російські вчені називають С. Подолинського і В. Вернадського представниками «російського космізму», «вітчизняними» вченими. Але українські вчені повинні замислитись над тим, представниками якої вітчизни вони є?» [2, с. 4].

Наведені факти уможливають висновок про те, що епонімічний термін, крім функцій терміна як одиниці знання, виконує важливі функції як знака культури – ідентифікаційну (визначення належності конкретного феномена тій чи тій культурі, певній спільноті, зокрема можливе й розташування цього феномена на шкалі «свій – чужий» [4, с. 70]), конгломеративну (об'єднання «своїх») і диференційну (розмежування «своїх» від «інших», «чужих»). Тобто епонімічні терміни – мовні знаки, у яких людина виявляється як мовна особистість, що виступає як національно-культурний прототип носія наукової думки.

Неправомірне розташування українських епонімів-складників наукових термінів на шкалі «свій – чужий» у науковій картині світу спричинене багатовіковим перебуванням України в колоніальній залежності. Енциклопедичні видання замовчували або спотворювали факт національної ідентифікації вітчизняних дослідників, унаслідок чого зараз у світі українські епоніми-складники термінів рідко асоціюють з Україною.

Так, будь-який студент американського університету, який бажає бути економістом і прослухав вступний та проміжний курси з мікроекономіки, знає про *ефект заміщення Слуцького* і *рівняння Слуцького*, але сприймає він українця Євгена Слуцького як російського науковця тільки тому, що працю цього відомого у світі економіста опубліковано, коли її автор був підлеглим Російської імперії.

Ще одним виразним прикладом спотворення національної ідентифікації епоніма в економічному науковому дискурсі є прізвище Михайла Туган-Барановського. Уродженець Харківщини, син українки й татарина за походженням, випускник Харківського університету, М. Туган-Барановський був захоплений ідеєю українського національного й державного відродження: «... не можна відкидати культурної місії держави, матеріально зацікавленої у піднесенні духовної культури населення, оскільки економічна і політична могутність країни нерозривно пов'язані з успіхами культури» [7, с. 79].

М. Туган-Барановський був міністром фінансів у Центральній Раді, брав активну участь у створенні Української академії наук (УАН), розробляв законопроект про утворення академії, структуру та програму наукових досліджень, був її членом. При цьому у сучасних наукових дослідженнях називають М. Туган-Барановського «російським економістом» [6, с. 5], завдяки якому «російська економічна наука надбала величезний інтелектуальний потенціал» [6, с. 23].

Отже, складники термінів економіки – епоніми – несуть інтелектуальну інформацію: здатність актуалізувати історичні, соціальні, культурологічні відомості, увиразнювати зміст поняття. Національно-культурна специфіка власної назви як компонента спеціального знака відбиває історичні, соціальні й культурні чинники формування засобів наукової комунікації й відображає ментальність її учасників. Незважаючи на те, що епонімічні терміни зазвичай інтернаціональні, практика функціонування епонімічних термінів демонструє небайдужість наукової термінології до категорій оцінної опозиції «своє – чуже».

Список використаної літератури

1. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса: монография / Л. Ю. Буянова. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. – 224 с.

2. Воробйова Л. В. Українська школа фізичної економії: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.04 економічна історія та історія економічної думки / Л. В. Воробйова. – К., 2006. – 15 с.
3. Гайдай Т. В. Парадигма інституціоналізму: методологічний аспект : монографія / Т. В. Гайдай. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. – 296 с.
4. Красных В. В. Культура, культурная память и лингвокультура: их основные функции и роль в культурной идентификации / В. В. Красных // Вестник ЦМО МГУ. Филология. Культурология. Педагогика. Методика. – 2012. – № 3. – С. 67–73.
5. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
6. Стерликов П. Ф. Взаимосвязь экономических теорий стоимости и ценности : автореферат дисс. ... д-ра екон. наук : 08.00.01 – политическая экономия) П. Ф. Стерликов. – М., 2009. – 55 с.
7. Фещенко В. М. Видатний вчений, публіцист, громадський діяч: До 125-річчя з дня народження академіка М. І. Тугана-Барановського / В. М. Фещенко // Вісник Академії наук УРСР. – 1990. – № 1. – С. 78–81.
8. Gläser Rosemarie. Gegenstand, Ziel und Methoden der Fachsprachenonomastik // Eigennamen in der Fachkommunikation / Hrsg. von Rosemarie Gläser. Leipziger Fachsprachenstudien 12. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1996. – С. 20–34.

Дзюба М. М. Феномен отечественных эпонимов в экономической терминологии.

Аннотация

В статье исследованы термины экономики, в состав которых вошли отечественные эпонимы – фамилии известных украинских экономистов. Выяснено, что такие специальные названия – предмет национальной гордости, ибо свидетельствуют о приоритете нашей страны в открытии новых фактов, ее роль в развитии экономической науки. Указывается на факты искажения национальной идентификации украинских эпонимов в экономическом научном дискурсе.

Ключевые слова: экономическая терминология, эпоним, эпонимический термин.

Dziuba M. M. Phenomenon of national eponyms in economic terminology.

Summary

The paper is devoted to the investigation of economic terms, among which there are national eponyms – the names of world famous Ukrainian economists. Scientific terminology records a number of Ukrainian proper names – the components of economic terms. These terms originate from the history of economic sublanguage development, which is at the same time much of the Ukrainian culture history.

It was found that eponyms in composition of words bear the intellectual information: the ability to update the historical, social and cultural data, to clarify the meaning of concepts. Eponymic terms are the language signs in which a man is revealed as a linguistic personality, as a national and cultural prototype of the scientific thoughts deliverer.

National and cultural specifics of the proper name as a component of the special character reflects cultural factors shaping the means of scientific communication as well as the mentality of its members. Despite the fact that the eponymic terms are usually international, the practice of eponymic terms functioning demonstrates that scientific terminology is not indifferent to the categories of evaluation opposition «own – alien».

It has been found that such special names serve as a source of national pride for they certify the intellectual potential, our country's priority in the discovery of new facts, its role in the development of economics. The facts of the national identity distortion of Ukrainian eponyms in economic scientific discourse are specified.

Key words: economic terminology, eponym, eponymic terms, culture.